

ORVOSTÖRTÉNELEM

**Az államorvostantól az államorvostanig
(A Szegedi Tudományegyetem Közegészségtani intézetének
története napjainkig: egyetemtörténeti tanulmány)
II. rész**

PROF. MINKER EMIL

Szegedi Tudományegyetem Gyógyszerhatástani és Biofarmáciai Intézet, Szeged

Összefoglalás: I. rész_ A történelmi Magyarország korai újkorában a jezsuita rend kezelésében három egyetem alakult bölcséleti és teológiai karral. Időrendben: 1581-ben a Báthory István alapította kolozsvári, 1635-ben a Pázmány Péter alapította nagyszombati, valamint 1657-ben Kassán, Kisdi Benedek által létrehozott egyetem. Mindháromnak ismert az alapítólevele, továbbá rendelkeztek szabályszerű uralkodói jóváhagyással. Történetük szorosan kapcsolódott nemcsak az akkori Erdély és Magyarország, hanem a jezsuita rend történetéhez is, melynek megfelelően 1810 körül bevezette törvényszéki sebészet néven az államorvostan fogalmkörébe tartozó képzést. Kolozsvárott ez a képzés törvényszéki orvostan néven is szerepelt a Tanintézet történetében megszűnéséig, 1872-ig.

Nagyszombatból Budára, majd Pestre költöztetett egyetemen az államorvostan oktatása – a Habsburg birodalomban elsőként – 1793-ban kezdődött. (Lásd: Egészségtudomány 2009. 53/2 69-75 old.)

II. rész: Közegészségtan tanszék a pesti egyetemen. Markusovszky, Fodor. A kolozsvári egyetem. Államorvostan Kolozsváron. Rózsahegyi Aladár. Rigler Gusztáv. Liebermann Budapesten. A közegészségtan története a szegedi egyetemen. Az államorvostantól az államorvostanig

Kulcsszavak: Korai újkor magyar egyetemei, orvosi rendészet, törvényszéki orvostan, államorvostan, Közegészségtan

A közegészségtan tanszékének létrehozása a pesti egyetemen

Markusovszky 1872-ben időszerűnek látta egy önálló közegészségtan tanszék létrehozását két okból. Egyrészt Max Pettenkofer munkáságával megszületett a közegészségtan, mint tudomány, valamint a közegészségügy országos közüggé lett. Már Fodor József (1843–1901) személyében jelelőlt is volt az újonnan létesítendő tanszékre.

Így figyelt föl ez a szombat esténként összejövő asztaltársaság a rendkívüli tehetséggel megáldott Fodor Józsefre (1843–1901), akinek indulását ettől fogva pártfogói gondosan előkészítették. Fodor azzal, hogy a pesti egyetem 1869-ben 26 évesen magántanárrá habilitálta, kiérdemelte pártfogói figyelmét és a kétéves (1871–72) külföldi ösztöndíját.

Fodor első lépésként Münchenbe ment Pettenkofer előadásait hallgatni. Beutazta a teljes művelt nyugatot, eközben Németország hírességeit (Liebig, Vollhardt, Recklinghausen és Hilger) útba ejtve, Angliába ment. Útja során a laboratóriumi munka mellett mindenütt a nagyvárosok közegészségügyi helyzetét tanulmányozta. Hazatérve megírta az Orvosi könyvkiadó-társaság gondozásában 1873-ban megjelent és 507 lapnyi terjedelmű munkáját A közegészségügy Angolországban, tekintettel a hazai viszonyokra címmel.

Gondot jelentett viszont Markusovszkynak, hogy miként lehetne az új közegészségtan tanszék vezetésére kiírandó pályázat körüli önjelölt törtetők sorát megkerülni.

Némi fejtörés és szombat esti tanácskozás után Markusovszky már pontosan tudta, hogy mi lesz és miért éppen az lesz a következő lépés.

Pauler Tivadar (1816–1886) kultuszminiszter 1872. júl. 12-én – nyilván Markusovszky sugallatára –felszólította a pesti egyetem orvostudományi karát, hogy tegyen javaslatot az államorvostan tanszék szétválasztására.

A kar pedig taktikusan halogatta a döntést, a halogatást sugalmazó taktikus pedig a nagy tekintélynek örvendő Balogh Kálmán, a kar jegyzője lehetett. Tehát a kar várt valamire. Arra várt ugyanis, hogy az államorvostan tanszék szétválasztást akkor tehessek meg, amikor már – remény szerint – megnyílt a kolozsvári egyetem, ahova Fodor biztos nyilvános rendes tanári kinevezést kap. Ha már viszont Fodor kinevezése megtörtént, a pesti egyetem – mint a Kolozsvárra kinevezett tanárral – meghívás útján töltheti be az új tanszékét. Ezzel a lépéssel elkerülhető lesz a hívatlan önjelöltek intrikus harca az új tanszékért.

Valóban az történt, ami várható volt, de még hiányzott a kolozsvári egyetem megnyitása.

A kolozsvári egyetem megnyitása

Amikor még Eötvös életében elindította az egyetem újbóli megnyitására vonatkozó javaslatát, a parlament egyáltalán nem mutatott különösebb támogató hajlandóságot az egyetem ügyében. Amikor Eötvös 1869. szeptember 21-én meglátogatta Kolozsvárt, a város képviselői némi türelmetlenségről tettek tanúbizonyságot az egyetem ügyében, mire Eötvös konkrét ígéretet tett az egyetem megnyitására. Azonban 1871. február 2-án meghalt Eötvös, és helyébe – az általános várakozással szemben – nem Trefort Ágoston, hanem a jogtudós Pauler Tivadar lépett. A parlamentben több képviselő indítványozta, hogy rendkívüli ülésen határozzanak a kolozsvári egyetem megnyitásának ügyében. A parlament azonban ezt a javaslatot elvetette.

Csak jóval később Erdélyi László (1868–1947; 12), egyetemünk történésze tette szóvá, hogy a király – elunva a parlamenti civódást és obstrukciót – 1872. április 16-án berekesztette a parlamentet. Ezután quasi alkotmányserő módon (a parlament utólagos beleegyezését remélve) felhatalmazta Pauler Tivadar kultuszminisztert, hogy írja ki az akkor formálisan még nem is létező egyetemre az állaspályázatokat (1872. május 29.), valamint arra utasította miniszterét, hogy

gondoskodják a szükséges épületekről, valamint arról, mely szerint az 1872/73. egyetemi tanévet Kolozsvárott nyitassa meg.

A nyári szabadság alatt a parlamentnek volt ideje átgondolni a dolgokat. Miután a szeptember 1-jén újra összeült a parlament, a király szeptember 4-én elmondott trónbeszédében bejelentette a nyári intézkedéseit, valamint Pauler fölmentésével kinevezte kultuszminiszterré Trefort Ágostont, ő pedig szeptember 17-én benyújtotta Eötvös eredeti tervezetét. Miután a tervezetet mindkét Ház elfogadta, a király október 12-én aláírta az 1872. évi XIX. és XX. törvénycikket, a kinevezett tanárok pedig október 19-én gróf Mikó Imre előtt letették a hivatali esküt.

Ezzel az évekig húzódó ügy, gyorsan lezárult.

A kolozsvári egyetem négy, mégpedig állam- és jogtudományi, orvostudományi, bölcsélet-, nyelv- és történettudományi, valamint természettudományi karral megalakult. Az egyetem 1872. november 10-én Berde Áron rektornak, a jogakadémia korábbi tanárának beszédével ünnepélyesen megnyílt. Az egyetem első rektora Berde Áron (1819–1892), a korábbi jogakadémia tanára lett, kinek megnyitó beszédéből kiragadott – különösen manapság sokak által emlegetett – mondása szerint: „Uraim! Egy egyetem megalapítása áll előttünk. Önök tudják, hogy az egyetemet nem a néma falak, hanem a tanárok szellemi ereje alapítja meg jó hírnévben, áldásos működésben.”

Az ünneplésbe azonban némi aggodalom is vegyült, melynek ugyanitt hangot is adott: „Kétségbe kellene esnem a harmadik kolozsvári tudományegyetem küszöbénél, ha előre hinném, hogy a történelmi tények oly következetesen ismétlik útjokat, mint a bolygók napjaik körül és hogy azt elődei sorsa fenyegeti.”

Berde nagyon világosan fogalmazott. A harmadik kolozsvári tudományegyetemnek két elődje volt, az első a Báthory-egyetem, a második Mária-Terézia által újjászervezett teljes, négykarúvá alakított egyeteme.

Ma már tudjuk, hogy a Berde által hangoztatott sejtések egyike sem volt alaptalan. Az egyetem sorsa 1919-ben beteljesült: a falak ugyan Kolozsvárott maradtak, de az elűzött szellem 1921-től Szeged falai közé költözött, s ott él tovább.

Az orvostudományi karra kinevezett tanárok között volt természetesen

Fodor József, az államorvostan ny. r. tanára.

Tehát a tervnek megfelelően Fodor József ny. r. tanári kinevezést kapott.

Alig telt el egy év, a pesti egyetem 1873. január 4-én meghívhatta Fodor Józsefet az újonnan szervezett közegészségügyi tanszékre.

A kör pedig sikeresen bezárult.

A pesti egyetemre került Fodor József pályafutását számosan feldolgozták, minek következtében jól ismerjük azt, ezért méltatásától ezen a helyen eltekintünk. Arra azonban kitérhetünk, hogy milyen hatalmas ugrást jelentett Fodor fellépte és a Rupp által őrzött kor között.

Jellemző a korra, hogy az 1845-ben hét pályázó közül kinevezett Rupp N. János (1818 - 1881) királyi tanácsos úr tanszéket mindvégig úgy töltötte be, hogy orvosdoktori értekezésén kívül egyetlen tudományos dolgozatot sem írt. A doktori értekezést 1831-ben az a bizonyos Rupp N. János doktorandus készítette, aki "a cholera NEM ragadós voltáról" értekezett. Életútja, mai szemmel legalábbis a tehetségtelenség és az arra alapozott érvényesülés kimagasló rekordjának számítana! Rupp haláláig még a Stifft-korszak kövületeként létezett. A 48-as forradalom ugyan elsodorta a hozzá hasonlókat, de a megtorlás időszakában még visszakapaszkodtak a pozícióba és a hatalomba. A Virozsil-féle igazoló bizottság Ruppot a szabadságharc alatti tevékenysége és „az udvarhoz való hűsége” alapján a fedhetetlenek I. osztályába sorolta.

Az államorvostan c. tantárgy alakulása Kolozsvárott

Amint Fodor Józsefet meghívták Pestre, a Kolozsvárott elsőként kinevezettek között a kórtan és gyógyszer-tanára, Ajtai K. Sándor (1845–1917) kérte áthelyezését az államorvostani tanszékre. Ő az eredeti tantárgyát, kórtant és gyógyszer-tant Hógyes Endre (1847–1906) kinevezéséig helyettesként ellátta.

Amint a későbbi történések igazolták, Kolozsvárról mind többen igyekeztek Pestre.

Miért ez a nagy igyekezet?

Talán több okból is érthető volt.

1872-ben, Pest, Buda és Óbuda egyesüléséből keletkezett Budapest kezdett világvárossá alakulni. Eközben Kolozsvár (az 1869–70. évi népszámlálás szerint) 26 551 főnyi lakosával, rendezetlen közegészségügyi viszonyaival iskolái, állandó színháza, hírlapjai és iskolái ellenére kisváros maradt. Rendezetlen volt a város víz és csatorna ellátottsága. Az első tanévet is a kolera járvány miatt hamarabb kellett befejezni. A mocsaras Szamos miatt állandó volt a malária, a tifusz. Egyetemünk egykori nagysága, id. Jancsó Miklós felesége és 1903-ban született kisfia is megbetegedett a fertőzött tej okozta tifuszban. Az anya 1904. dec. 12-én meghalt, ifj Jancsó Miklós egész életében viselte betegségének következményét, mely végül is 63 évesen korai halálát okozta. Kolozsvár és egyeteme annak ellenére, hogy a századfordulóra európai színvonalú egyetemmé vált, járványoktól sújtott kisváros maradt a pestiénél kevesebb fizetéssel.

1883-ban végre Kolozsvárott is kivált az államorvostanból a közegészségtan.

A megmaradó törvényszéki orvostanra kinevezték a Miskolcon született Belky Jánost (1851–1892), 1883. január 1-jével kivált közegészségtan tanszékre pedig a Fodor tanítvány Rózsahelyi Aladárt (1855–1896). A Nagykállóban született Rózsahelyi Aladár orvosi tanulmányait a pesti egyetemen végezte. 1877-ben még orvostanhallgatóként lett tanársegéd a Fodor József által vezetett közegészségtani tanszéken. 1878-ban orvos- és sebészdoktor a pesti egyetemen, 1879-ben szülészmester. 26 évesen, 1881-ben magántanárságot szerzett az ipari és gyári egészség-tan c. tárgykörből. Még 1882-ben kinevezték Kolozsvárra 1883. január 1-jei hatállyal, hiszen ugyanezen napon alakult meg a kolozsvári egyetem közegészségtani intézete.

A közegészségtan hallgatása kezdetben csak az orvosnövendékek számára volt kötelező mindössze egy féléven át, heti 5 órában. Gyógyszerészek számára az 1893-94. tanévben lett kötelezően hallgató tárgy, mégpedig a II. évfolyam első felében, heti 3 órában.

Itt említjük meg, hogy már 1872-ben az általános kórtan és gyógyszer-tanra kinevezett első tanára, Ajtai K. Sándor feladata volt a kórtan, a gyógyszerismeret (régiesen gyógyszerisme = pharmacognosia), a gyógyszerhatástan mellett a gyógyszerekre vonatkozó törvények ismeretének előadása is.

Erről sem szabad megfeledkezni!

Szerepelt a közegészségtani intézet oktatási rendjében egy "ipari egészség-tan és mentés-tan", melyet kezdetben meghívott szaktanár adott elő.

Valaki nyugodtan kérdezhetné, hogy miért csak ekkor? Miért kellett erre Pestet követően majd évtizednyit várni?

Megpróbáltuk felderíteni.

Rózsahelyi Aladár

Rózsahelyi pályája Fodor József mellett szépen indult Pesten. Jutalma a kolozsvári kinevezés lett. A tanszéke a főkörmányzóság egykori szolgásmélyzetének lakásában kapott helyet. Aki figyelmesen olvasta a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem történetét, tudja, hogy ezen a

helyen volt korábban a kémia tanszék, melynek első tanára Fleischer Antal (1845–1877) lett. Ez az elhelyezés mindennek alkalmas lehetett, kivéve laboratóriumi munkára. A depresszióra egyéként is hajlamos, sokkal jobb sorsra érdemes Fleischer minden erejével küzdött a jobb elhelyezésért, de tífuszban megbetegedve, önkívületi állapotában önkezeléssel vetett véget életének. Ezt a helyet örökölte 1878. június 30-i kinevezéssel Fabinyi Rudolf (1849–1920), akinek működését már nemcsak sokkal több szerencse kísérte, hanem tehetsége folytán nemcsak a kolozsvári egyetem, hanem az egész magyar vegyészeti egyik meghatározó személyisége lett (34). Fabinyi kieszközölte az új vegytani épület felépítését. Az alapkövét 1881. október 17-én helyezték el, s az épület maga 1883-ra készült el. Az előadások már 1883. február 15-én megkezdődtek az új épületben, de hivatalosan a miniszter elfoglaltsága miatt csak 1884. október 31-én nyitották meg Trefort Ágoston és az előkelőségek jelenlétében. Az előkelőségek között helyet foglalt Markusovszky Lajos is.

Látható, hogy Rózsahelyi közegészségtani tanszéke akkor jöhetett létre 1883. január 1-jével, amikor a régi jezsuita kolostor, majd fő kormányzósági épület (gubernium) „szolga személyzet lakásaiból” kialakított kémia tanszék helye felszabadult. Kezdetben nemcsak a közegészségtan elhelyezése volt siralmas, de a felszerelés is. Ezen feltételek között töltött el Rózsahelyi nyolc esztendő, várva a jobb jövőt.

Nézzük egy kicsit megint a sorok és a dátumok mögé.

1881-ben a Balassa-kör szellemi vezetője, Trefort Ágoston minisztériumának egyetemi ügyekben fő tanácsadója, Markusovszky Lajos volt.

Fabinyi Rudolf édesanyját pedig Markusovszky Herminának hívták (34).

Mindenki arra gondol, amire akar.

Markusovszkynak sok ellensége (véletlenül sem ellenfele!) Volt, akik őt mindenáron lehetetlenné kívánták tenni. Elsősorban azok, akik szombat esténként Balassa, majd annak halála után Markusovszky szellemi vezetése alatt a fehér asztal mellett összejöttek köréből kimaradtak.

- Miért?
- Mert őket nem hívták meg.

Rigler Gusztáv, Kolozsvár és a közegészségügy

Visszatérve Kolozsvárra, a kémia épület után felépült az anatómia épület és 1886-ban hozzákezdtek az élettan-közegészségtan épületének felhúzásához is. Ez utóbbi ugyan 1889-re elkészült, de csak 1891-ben adták át. Bizonyára azért, mert első változatában nem volt egy ipartörténeti remekmű!

Kolozsvár addigra már nyert a nagyszerű kémia és az anatómia épületek mellett az új épületben egy új tanszéket. Igaz, hogy egy kicsit később, mint a pesti, de annál sokkal különb közegészségtani intézetet!

Ime, Markusovszky ezután is gondolt Kolozsvárra.

Rózsahelyi sorsa az új intézetben szerencsétlenül folytatódott. Betegsége miatt egy év szabadságot kért, majd újrakezdte előadásait, de röviddel ezután, 1896-ban meghalt.

Rózsahelyi Aladár halála utáni három év helyettesítésekkel telt el.

A közegészségtani előadásokat Purjesz Zsigmond, Kenyeres Balázs és Hoór Károly adta elő a tárgyat.

Ezt a Rózsahegyi halálát követő nagy szünetet az indokolta, hogy akkor még nem volt alkalmas személy a kolozsvári közegészségtani tanszék betöltésére. A láthatáron volt ugyan a szintén Fodor tanítvány Rigler Gusztáv (1868–1930), akit pesti egyetem csak 1897-ben habilitálta "Az egészségügyi vizsgálatok módszerei, különös tekintettel a tisztiorvosi vizsgálatokra" c. tárgykörből. Csakis ettől kezdve jöhetett egyáltalán szóba Rigler kinevezése. Amint azonban a habilitáció megtörtént, a király 1899. szept. 12-én valóban kinevezte Rigler Gusztávot Kolozsvárra.

Álljunk meg egy pillanatra, s tekintsük át a várható helyzetet.

Rigler kolozsvári kinevezésétől Fodor József haláláig (1899. szeptember 12-től 1901. márc. 10-ig) alig 18 hónap telt el. Ezt a szomorú, de valós helyzetet Győry Tibor akként jellemezte, hogy 1901. március 10-én sok kínos szenvedés és hosszas agónia után mindössze 57 éves korában meghalt Fodor József.

Nem kellett jövőbelátónak lenni ahhoz, hogy elképzelhető legyen Fodor betegsége és a pesti egyetem közegészségtan tanszékének várható sorsa közötti összefüggés.

A Fodor József halálával megüresedett pesti tanszékre kiírt pályázatot 1901. november 12-én tárgyalta meg a kar. A pályázaton Rigler Gusztáv mellett még két másik magántanár, nevezetesen a kórtanról Székely Ágoston, továbbá m. kir. Közegészségügyi felügyelő, Frank Ödön vett részt. A kar a pályázatok megtárgyalása figyelembe vette, hogy nem pályázott ugyan, de a közegészségügy területén rendkívül sok érdemet szerzett Liebermann Leót is figyelembe kell venni.

Liebermann Leó (1852–826) orvosi, természettudományi és kémiai tanulmányait a bécsi egyetemen, valamint a József nádor műszaki főiskolán végezte. 1874-ben az innsbrucki egyetem az orvosi kémia tanszékén tanársegéd, 1875-ben ugyancsak Innsbruckban, majd később a pesti egyetemen is magántanári képesítést szerzett alkalmazott orvosi vegytan tárgykörből. 1879-ben lett a pesti állatorvosi főiskola ny. rk. tanára, majd 1881-ben az újonnan fölállított m. kir. Kémiai és vegykísérleti állomás igazgatója. 1887/88. tanévben a pesti orvostudományi kar törvényszéki és orvosrendőri vegytanból is magántanárrá képesítette. A kar hangsúlyozta, hogy Liebermann mindemellett számos külföldi és hazai tudományos társaság tagja és magas cím birtokosa (18).

Tehát érdemei bőven voltak.

Mindezek után a kar meghívással első helyen jelölte Liebermann Leó ny. rk. tanárt, az állatorvosi akadémia tanárát. Rigler második helye, különösen Székellyel együtt (aequo loco) több mint reménytelen volt. Frank harmadik helyezést kapott.

Így tehát Rigler maradt Kolozsvárott.

- Ki járt jobban?

Liebermann hosszú, negyedszázados tanársága alatt számos javaslattal élt, de ezekből alig néhány teljesült.

Az 1903-as kolozsvári Emlékkönyvben (10) Rigler Gusztáv ismertette a közegészségtani intézet viszonyait. Már ebből a leírásból is egyértelműen látszik, hogy Rigler kolozsvári működése alatt lényegesen jobb viszonyok közé került, mintha a pesti egyetemre került volna. Átéltte Kolozsvárott a boldog ferencjózsefi béke éveket. Kolozsvárott dékán volt az 1907/1908, valamint az 1914/1915. tanévben, rektorként vezette az egyetemet 1917–18-ban. De a boldog kolozsvári éveket követően átélte a száműzetés éveit, a Szegedre település nehéz pillanatait.

Ezeket a pillanatokot megemlítve nem lehet megfélemedezni Berde Áron 1872-es prófétai szavairól!

Liebermann halála utáni évek Pesten

Amikor Liebermann Leó 1926-ban meghalt, a pesti kar Rigler meghívását tervezte Szegedről Riglert, de Klebelsberg Kuno (1875–1932) kultuszminiszter ragaszkodott a pályázathoz. A pesti kar első helyen egyedül Riglert jelölte, így az 1927. aug. 14-én Szegedről távozó Rigler Gusztáv 59 évesen visszakérült Pestre. Csak rövid ideig örvendhetett a fővárosi létnek, mert 1930. aug. 30-án meghalt.

Rigler után Szegeden

Ugyancsak érdemes a Rigler Gusztáv Szegedről való távozása utáni évek három fontos személyiségéről, Tomcsik Józsefről, Jeney Andrásról és Lőrincz Ferencről említést tenni.

Az 1927. év során két érdekelt tanszék is megürült, ugyanis Rigler Budapestre távozta mellett Lőte József (1856–1938) az általános kór- és gyógytan (röviden kórtan) tanára pedig 71 évesen nyugdíjba vonult.

Amikor Rigler Gusztáv Szegedről eltávozott, utódjaként 1928. aug. 7-i hatállyal Darányi Gyulát (1888–1958) nevezték ki. Rigler halála után Darányit rövid szegedi működése után a budapesti közegészségtani intézetbe helyezték át. Darányi utódja Szegeden Tomcsik József (1898–1964) lett.

Lássuk ki is volt Tomcsik József és ki volt Darányi Gyula.

Darányi Gyula a – kezdetben betegsége miatt – Gömbös Gyulát helyettesítő, később miniszterelnökké előlépő Darányi Kálmán (1886–1939) testvére volt. Darányi Gyulát közismert politikai beállítottsága miatt 1945-ben nyugdíjazták, és haláláig rendelőintézeti orvosként dolgozott.

Ami pedig Tomcsik Józsefet illeti, Péter H. Mária könyvében (35) olvasható, mely szerint az erdélyi gyógyszerészek közül többen viselték a Tomcsik nevet. Közülük az egyik, Tomcsik József 1853. szeptember 12-én született Kolozsvárott. Középiskoláit szülővárosában, de egyetemi tanulmányait Pesten végezte, ahol 1874-ben kapott gyógyszerész oklevelet. Ezután 21 évesen visszament Kolozsvárra, és az akkor már két éve működő kolozsvári tudományegyetem vegytani tanszékén Fleischer Antal (1845–1877) professzor mellett tanársegéd lett. Az ifjú tanársegéd közben elkészítette doktori értekezését is, mivel a kolozsvári egyetem megnyitáskor a pesti tanulmányi rend lépett érvénybe, így számára is lehetővé vált a doktori cím megszerzése. Közel egyidejűleg két jelölt élt a lehetőséggel. A kolozsvári tudományegyetem gyógyszerésztudori szigorlatok 1876/77. évi jegyzőkönyve szerint a huszonhat éves, máramarosszigeti születésű Ember Bogdán 1877. június 6-án tette le doktori szigorlatát kitűnő eredménnyel. Őt követte ugyanazon év június 9-én a huszonnégy éves Tomcsik József, szintén kitűnő eredménnyel. Mindkettőjük hivatalos felavatása 1877. június 9-én történt.

Miután Fleischer Antal professzor 1877. november 27-én váratlanul, tragikus körülmények között elhunyt, a vegytani tanszék vezetésére pályázatot írtak ki, melyre tizenheten jelentkeztek az ország minden tájáról.

Dr. Tomcsik József is a pályázók között volt.

A meghirdetett állásra azonban – a fentebb már említett – Fabinyi Rudolfot nevezték ki. Ekkor Tomcsik József csalódottan távozott nemcsak a tanszékről, de Kolozsvárról is. Végül Aranyosgyéresre költözött, ahol 1883-ban megnyitotta és haláláig (1911) vezette az Isteni Gondviselés nevű gyógyszerertárát.

Dr. Tomcsik Józsefnek ugyancsak a József nevet viselő fia 1898. május 19-én született Aranyosgyéresen. 1918-ban orvosi tanulmányokat kezdett Kolozsvárott, melyet 1920 és 1922 között a pesti egyetemen folytatott. 1922-ben avatták orvosdoktorrá és ugyancsak a pesti egyetem habilitálta 1931-ben magántanárrá. 1932. szeptember 17-i hatállyal nevezték ki Szegedre, a Közegészségtani intézet élére. Onnan 1936-ban távozott Budapestre, az Országos Közegészségügyi Intézet igazgatói székébe. 1943-ban meghívták a bázeli egyetem Közegészségtani és Bakteriológiai

Intézetébe, ahol 1964. december 30-án bekövetkezett haláláig egyetemi tanárként dolgozott.

Löte József 1927-es nyugdíjazása után örökébe Jeney Endre (1891–1970) lépett, aki 1927 és 1934 között állt a szegedi kórtani intézet élén, mert 1934-ben Debrecenbe távozott.

Lássuk Tomcsik József után Jeney Endre pályafutását és kapcsolatát Erdéllyel, Kolozsvárral, Szegeddel!

Jeney Endre az erdélyi Radnóton született 1891-ben és a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen végezte tanulmányait 1909–1914 években. Már 1913-ban gyakornok Kolozsvárott az Élet- és kórvegytani intézetben. 1914-ben behívták katonai szolgálatra, ahol járványkórházi orvos, kórházparancsok, majd hadtest-higiénikus. 1918-ban az Ált. kór- és gyógytani intézethez csatlakozott. 1919-ben Debrecenbe ment, ahol a közkórházi fertőző osztály vezetőjeként dolgozott. Amint azonban az elűzött kolozsvári egyetem ügye rendeződött, Szegedre ment Löte József Ált. kór- és gyógytani (röviden kórtani) intézetéhez. 1922–25 között számos nyugati országban ösztöndíjasként utazott. 1925-ben magántanárrá habilitálták A baktériumtan c. tárgykörből. 1926-ban lett adjunktus. 1927–28-ban Löte távoztával megbízott tanszékvezető, 1928-tól a kórtan nyilvános rendes tanára.

1931-re elkészült a szegedi Tisza parton kialakított klinika telep és a festői szépségű Dóm tér az áhíthatot keltő Nemzeti Emlécsarnokkal. Az 1921-ben szükségből szétszórta elhelyezett elméleti intézetek és klinikák egy része az új épületekbe költözött. A Kálvária tér és a Rigó utca által határolt épületegyüttesből a mai Dóm tér keleti szárnyába, a mai 10. szám alatti részbe költözött az élettan mellett a közegészségtani és a kórtani intézet.

Jeney Endrét pályázat útján 1934. július 18-án kinevezték Debrecenbe az egyesített Közegészségtani és gyógyszer-tani intézet élére.

1934-től Jeney Endre távoztával megüresedett kórtan, valamint a Tomcsik József vezette közegészségtan funkcionálisan egyesült. Az egyetem 1934–36 évekre kiadott Évkönyve 74 és 75. lapján ugyanis az Általános kór- és gyógytani intézet, valamint a Közegészségtani intézet igazgatójaként egyaránt Tomcsik József neve szerepel, és mindkét intézet telefon száma is azonos, 15–33.

Amikor Tomcsik József 1936-ban Budapestre, az Országos Közegészségtani Intézet igazgatói székébe távozott, helyébe az ugyancsak erdélyi származású, Bálványosváralján született (Szolnok–Doboka vármegye), tanulmányait a kolozsvári Ferenc József tudományegyetemen 1919-ben végzett Lőrincz Ferenc (1898–1986) került.

Amikor 1940-ben a második bécsi döntés során Kolozsvár visszakert Magyarországhoz, a szegedi orvostudományi karról Miskolczy Dezső mellett Lőrincz Ferenc ment önként vissza Kolozsvárra. 1936–1940 között a Közegészségtani és kórtani intézetet igazgató Lőrincz Ferencet 1980-ban Szegedi Orvostudományi Egyetem honoris causa doktorává választotta.

A Szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem 1940. évi megalakulásakor a kórtan és a közegészségtan formailag is különvált. 1940. okt. 19-én Kanyó Bélát (1898–1964) a Közegészségtani intézet, Ivánovics Györgyöt (1904–1980) pedig az Általános kórtani és bakteriológiai intézet igazgatójának nevezte ki a kormányzó. A különválás a telefonszámok alakulásából is kitűnt, amennyiben a közegészségtan 1940-ben is megtartotta 15–33-as telefonszámot, az Általános kórtani és bakteriológiai intézet új telefonszámot kapott: 22–17.

Kanyó halála után 1965-től 1984-ig Berencsi György (1913–1986) Közegészségtani és Járványtani Intézet, majd 1984-től 1996-ig Dési Illés (1931-) Népegészségtani Intézet néven vezette az Intézetet.

Ezzel elérkeztünk a kortársi emlékezés távolságába. .

Ezzel kapcsolatban okvetlenül meg kell említenem még azt is, hogy emlékezetem szerint

határozat született – éppen Kanyó Béla kezdeményezésére – 1950-es években az orvoskari, akkor már orvosegyetemi intézetek történetének megírásáról. A hallgatóságot is felszólították, hogy pályamunka formájában írják meg egy-egy intézet történetét. Legalább öt ilyen pályamunkát láttam az egykori orvoskari könyvtár raktárában. Magam 20 éves tanszékvezető működésem alatt minden esztendőben ajánlottam többek között a vezetésem alatt álló intézet történetének pályamunka formájában való feldolgozását.

Sajnos, egy sem érkezett.

Epilógus

Kolozsvárott 1872-ben Államorvostan elnevezéssel alapított tanszék – mint láttuk – két tárgyat foglalt magába. A két tárgy 1883-ban valóban kétfelé, mégpedig az akkori idők követelményének megfelelően törvényszéki orvostanra és közegészségtanra oszlott.

A vesztés első világháborút követő események a Kolozsvári egyetemet Szegedre sodorta.

Szegeden azonban helyileg egymás mellett települt és 1927-ben egyidejűleg megürült kórtan és közegészségtan közül a kórtan 1928–34 között Jeney Endre, a közegészségtan pedig 1918–31 között Darányi Gyula tanszékvezetésével működött. A közegészségtanra Darányi távoztával 1932-ben Tomcsik József kapott kinevezést, 1934-től Jeney távoztával pedig Tomcsik vezetése alatt funkcionálisan egyesült a két intézet. Tomcsik 1936-os Budapestre távoztával 1940-ig Lőrincz József vezetésével működött tovább a két intézet. 1940-től a Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Kolozsvárra való részbeni visszaköltözésével és a Horthy Miklós Tudományegyetem megalakulásával a két intézet szervezetileg is szétvált közegészségtanra és kórtan-bakteriológiai intézetre. Ebben a struktúrában érkeztünk el történetünkben 1951-ig.

Az önálló Szegedi Orvostudományi Egyetem fél évszázados története külön fejezetet kíván.

Jelen munkánk az államorvostanból kialakult közegészségtani intézet történetét a következőkkel zárjuk. Az 1990-es rendszerváltozással a szegedi felsőoktatás történetében alapvető egységesítési törekvések indultak, amelyek 2000-ben a – a ma már tucatnyi karral működő – régi-új Szegedi Tudományegyetem megalakulásához vezetett. A Szegedi Tudományegyetem első évtizede ugyancsak külön fejezetet érdemel egyetlen figyelemre méltó megjegyzéssel. 2008-ra felvetődött a törvényszéki orvostan és a közegészségtan szigorlat tárgyának összevonása, amely alapján az államorvostan koncepcióját tükrözi.

Hosszú történetünk során tehát az államorvostantól ismét eljutottunk az államorvostanig?

IRODALOM

1. A Pallas Nagy Lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. Bp., 1895.
2. A Pesti Hírlap Lexikona. A Pesti Hírlap kiadása. Bp., 1937.
3. . Szentirmai L., Ráczné Mojzes Katalin (szerk.): A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921 - 1998. József Attila Tudományegyetem kiadása, Szeged, 1999.
4. Bikfalvi G.: Akolozsvári jezsuita egyetem rövid története 1581 és 1603 között. "Párbeszéd" 2006.10. 20.
5. Bikfalvi G.: A magyar jezsuiták közép- és felsőfokú tanintézetének alapítólevelei a XVI-XVIII. Században. „Párbeszéd” 2007.08. 03.
6. Csongrád Megyei Levéltár anyaga. A szegedi Ferenc József Tudományegyetem Egyetemi Tanács jegyzőkönyvei VIII.1 - 8 doboz, 1920-tól.
7. Demkó K.: A magyar orvosi rend története tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a 18. század végéig. A szerző saját kiadása. Bp., 1894.
8. Devich A.: Szegedi Tudományegyetem története. 1921 - 1944.
9. Udránszky L., Szabó D. (szerk): Emlékkönyv a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem és különösen ennek orvosi és természettudományi intézetei a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XXXII. Vándorgyűlése tagjai részére. Kiadta a V.K.M. költségén a Kolozsvári Egyetem Orvosi Kara. Kolozsvár, 1903.
10. Bisztray Gy., Szabó T.A, Tamás L (szerk): Erdély magyar egyeteme. Az Erdélyi Tudományos Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1941.
11. Erdélyi K.: A kolozsvári r. kath. főgymnasium története 1579 - 1898. A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló kolozsvári r. kath. főgymnasium értesítője az 1897-8 tanévről. Kolozsvár, 1898. 5. 141. .
12. Erdélyi L.: A legalkotmányosabb egyetemalapító. Emlékbeszéd I. Ferenc József király születése századik évében a szegedi egyetem tanévnyitó közgyűlésén 1930.szept. 28 - án. Beszámoló a Szegedi m. kir. Ferenc József Tudományegyetem 1930-31. évi működéséről. 68-76l.
13. Évkönyv. A m. kir. Ferenc József Tudományegyetem évkönyve az 1934/35. és 1935/36. tanévről. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó RT Szeged, 1936.
14. Gaal Gy.: Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kolozsvár, 2001.
15. Gortvay Gy.: Az újkort Magyar orvosi művelődés és egészségügy története. 1. kötet. Akadémiai Kiadó, Bp., 1953.
16. Gyenis A S. J :Régi jezsuita rendházak: Központi rendi kormányzat. Vác, 1941. 91 p.
17. Győry T.: A kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. 3. kötet. Az orvostudományi kar története 1770 – 1935. Az egyetem 300 éves fennállásának ünnepe alkalmából kiadja a Pázmány Péter Tudományegyetem. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Bp., 1936.
18. Hőgyes E.: Emlékkönyv a budapesti kir. m. tudományegyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről. Magyarország ezredéves fennállásának ünneplése alkalmával. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat. Budapest, 1896.
19. Hermann R., Zakar P. (szerk.): A források bővületében. kiadó. Szeged, 2007.
20. Jakab E.: Kolozsvár története III. kötetben. I. kötet Budán, 1870.; II. kötet Budapest, 1888.; III. kötet Budapest, 1888. Kiadja Szab. Kir. Kolozsvár Város Közönsége.
21. Jakó Zs.: Négy évszázad a művelődés szolgálatában. A kolozsvári Báthori István iskola jubileuma. Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez. Magyar Egyháztörténeti Munkaközösség. Budapest, 1997.
22. Klaniczay T.: Egyetem Magyarországon Mátyás korában. Stílus, nemzet és civilizáció. Balassi Kiadó. Bp., 2001. 105. 160..
23. Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem almanachjai 1872-től.
24. Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem tanrendjei 1872-től.
25. Kristó Gy., Barta J., Gergely J.: Magyarország története előidőktől 2000-ig. Pannonica kiadó, 2002.
26. Magyar életrajzi lexikon. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó. Bp., 1981.

27. *Maizner J.*: A kolozsvári orvos – sebészi tanintézet történeti vázlata 1775 - 1872. Ajtai K. Albert könyvnyomdája. Kolozsvár, 1890.
28. *Margitai A.*: A budapesti királyi magyar Pázmány Péter tudományegyetem szervezete. A budapesti királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja az MCMXXIV - MCMXXXV. tanévre. Budapest, 1925. Függelék 124–158. .
29. *Márki S.*: A Ferenc József Tudományegyetem története 1872 – 1922. Szeged, 1922.
30. *Martonyi J.*: A Szegedi Tudományegyetem története. A József Attila Tudományegyetem beszámolója. 1948 – 1967. Szerk. Martonyi János, Csukás István, Ketskeméty István, Devich Andor. Szeged, 1968. 7. – 17
31. *Mészáros R.*: Rektori köszöntő a Szegedi Tudományegyetem Napja alkalmából 2002. november 11-én. Szent-Györgyi Albert Orvos- és Gyógyszerésztudományi Centrum Hírlevél XIII. évfolyam 7–8. szám. 2002. október - november.
32. *Minker E.*: A Szegedi Tudományegyetem történetének kolozsvári szakasza. A Szegedi Tudományegyetem Belgyógyászati Klinikájának története. Szerk. Lonovics János, Fazekas Tamás, Varró Vince. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2003. 13–43.
33. *Minerva Jahrbuch der gelehrten Welt. Abteilung Universitäten und Fachhochschulen. I. Band, Europe. Fünfunddreissigster Jahrgang. Herausg. Werner Schuder. Walter de Gruyter & Co. Berlin, 1966.*
34. *Móra L.*: Fabinyi Rudolf élete és kora. Technika Alapítvány kiadása. Bp., 1999.
35. *Péter H. Mária*: Az erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár, 2002.
36. *Pusztai Virág*: A szegedi egyetem gyökerei. Beszélgetés dr. Szögi Lászlóval az ELTE könyvtárának főigazgatójával. Hökkentő – a szegedi hallgatók lapja. 13. évf. 10. szám, 2007. december. 8–9..
37. Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. Révai Testvérek Irodalmi Intézet RT. Bp., 1911. Hasonmás kiadás. Szépirodalmi és Babits könyvkiadó, 1989.
38. *Romsics I.*: Magyarország története a XX. században. Harmadik javított és bővített kiadás. Osiris kiadó. Bp., 2003.
39. *Ruszoly J.*: A Szegedi Tudományegyetem rövid története. A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921 - 1998. Szerk. Szentirmai László és Ráczné Mojzes Katalin. A József Attila Tudományegyetem kiadása. Szeged, 1999.
40. *Rüegg W.*: Geschichte der Universität in Europa. 2. Band, Verlag C.H. Beck, München, 1996.
41. *Szabó T., Zallár A.*: A kolozsvári magyar egyetem négyszáz éve. A Ferenc József Tudományegyetem alapításának 120. évfordulóján. Szeged /folyóirat/ 1992. május, június.
42. *Szabó T., Zallár A.*: A m. kir. Ferencz József Tudományegyetem előtörténete /1581–1872/. Szegedi Akadémiai Bizottság (SZAB) pályamunka. Szeged, 1990. Gépirat.
43. *Szabó T., Zallár A.*: A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem története. 1. rész Orvostudományi Kar 1921–1944. A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem kiadása. Szeged, 1992.
44. *Szabó T.*: A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem története. 2. rész Szegedi Tudományegyetem Orvostudományi Kar 1944–1951. 3. rész Szegedi Orvostudományi Egyetem (Egy karral) 1951–58. A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem kiadása. Szeged, 1999.
45. *Lisztes L., Zallár A* (szerk.): Szegedi Egyetemi Almanach 1921–1970. Szerk.. JATE és SZOTE közös kiadása. Szeged, 1971.
46. *Szentirmai L., Iványi-Szabó Éva, Ráczné Mojzes Katalin* (szerk.): Szegedi egyetemi almanach. 1. K. Szerk., JATE kiadása. Szeged, 1996.
47. Szegedi egyetemi almanach (1921–1996). 2. K. Szerk.. SZOTE kiadása. Szeged, 1997.
48. *Szilas L.S.J.*: A Jézus Társasága Magyarországon. Internet.
49. *Szögi L.*: Mindentudás Egyeteme. Szeged, 2007. október
50. Új Magyar Lexikon. Akadémiai Kiadó. Bp. 1960.
51. *Varga Júlia* : A kolozsvári jezsuita gimnázium és akadémia hallgatósága 1641 – 1773 (1784). Az MTA Egyetemtörténeti Munkabizottsága és az ELTE Levéltára kiadása. Bp., 2007.
52. *Veress E.*: A kolozsvári Báthory-egyetem története lerombolásáig, 1603-ig. Erdélyi Múzeum 1906. 169–193, 249–263 l.

PROF. EMIL MINKER

Department of Biopharmacy

University of Szeged

6720 Szeged, Hungary

Eötvös u .

e-mail:minker@pharm.u-szeged.hu

The history of university discipline of governmental medicine up to that of governmental medicine

Abstract: 1st part: Three Jesuit university with faculty of philosophy and theology has been established in the early Modern Age of the historical Hungary. In order of time the Transylvanian voivode and Polish-Lithuanian ruler Stephan Báthory founded the first one at Kolozsvár in 1581, followed by archbishop Péter Pázmány in 1635 at Nagyszombat (Trnava) and finally by bishop Benedek Kisdi in 1657 at Kassa (Kosice). The foundation charter of all three mentioned universities is known, and all of them obtained royal deed of foundation, too. The fate of all three referred universities has been jointed not only to the history of Hungarian state (including Transylvania) but also to that of the Jesuit order. From the university of Kolozsvár conducted medical faculty of Royal Academic Lyceum – from 1817 taking up meantime the name of Medical-Surgery Institute – about 1810 has been introduced the teaching of so called forensic surgery and later mentioned as forensic medicine up to 1872. At the opening the renewed Kolozsvár University József Fodor was simultaneously appointed as professor ordinarius of police medicine (politia medica). In 1983 has been the discipline of public health derived from the police medicine obtained as independent chair. Its history has been deduced up to 1951, the foundation of the University Medical School of Szeged.

The university of archbishop Pázmány has been in 1777 moved from Nagyszombat to Buda, later to Pest and the teaching of politic medicine has been introduced at the Pest-University in 1769, the first occasion among the universities of Habsburg Empire. The chair of public health derived in 1874 year from the political medicine with the leading of József Fodor invited from university of Kolozsvár.

In 1769 the medical course has been initiated at episcopal school removed from Kassa to Eger but this attempt failed in few years. The organizer of this attempt of medical training was Ferenc Markhot, whose name is borne present by the County Hospital of Eger.

2nd part: Department of Hygiene at the University of Pest. Professors Markusovszky and Fodor. The Kolozsvár University. Governmental medicine at Kolozsvár. Professors Rózsahegyí, Rigler and Liebermann. The history of public health and hygiene at the Szeged University. From governmental medicine up to governmental medicine

Key words: Early Hungarian universities in modern times, governmentbtal medicine, forewnsic medicine, public health and hygiene
